

نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۲، شماره ۶۵، پاییز ۱۳۹۷، صفحات ۸۱-۶۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۰۴/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۵/۱۹

بررسی رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانوارهای مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب

فریدون بابایی اقدم^۱
ابوذر مطیح دوست کومله^۲
محمدامین عطار^۳
سمیه روشن رودی^۴

چکیده

این تحقیق سعی بر آن دارد رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را مورد مطالعه قرار دهد و در همین راستا به بررسی رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و متغیر منطقه شهری می‌پردازد. این پژوهش از نوع کاربردی و روش انجام آن به صورت پیمایشی می‌باشد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم بدین گونه بوده است که در ابتدا جداول توافقی جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی و اجزای مختلف آن به تفکیک مناطق مختلف شهری تکاب به کاررفته و سپس برای بررسی رابطه بین متغیرها در راستای پاسخ به سؤال تحقیق از آزمون خی دو و ضرایب همبستگی کرامر، گودمن و کروسکال، لامبدا و در نهایت ضریب عدم اطمینان استفاده شده است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که بین پایگاه اقتصادی-

^۱ - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول)

Email: Fbabei@Tabrizu.ac.ir

^۲ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

^۳ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

^۴ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب رابطه علی و معلولی وجود دارد و به عبارت دیگر می‌توان گفت پایگاه اقتصادی - اجتماعی، جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را موجب شده است. به همین دلیل، ساکنان منطقه ۱ در بخش شرقی و جنوب شرقی شهر و ساکنان منطقه ۲ در بخش غربی شهر کاملاً از یکدیگر به صورت تفکیک شده سکنی گزیده‌اند. از سوی دیگر منطقه ۳ در بخش مرکزی شهر و منطقه ۴ در قسمت‌های شمالی و جنوب غربی شهر نیز شکل دیگری از جدایی‌گزینی فضایی (با شدت تفکیک کمتر) را به وجود آورده‌اند.

واژگان کلیدی: جدایی‌گزینی فضایی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، منطقه شهری، شهر تکاب

مقدمه

جدایی‌گزینی شهری، موضوعی مهم در حوزه مسائل شهری است و از گذشته تاکنون، بسیاری از محققان این حوزه به این مبحث پرداخته‌اند. جدایی‌گزینی، موجب تمرکز شدید بر فقر و پیدایش طبقات پایین می‌شود (بابایی اقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۷۷). از سوی دیگر یکی از انتقادات اساسی به برنامه‌ریزی سنتی در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی، تأکید بیش‌ازحد آن بر اهداف کالبدی و کارکردی و عدم توجه کافی به اهداف و ارزش‌های اجتماعی و اقتصادی بوده است. از همین رو در سال‌های اخیر علاقه گسترده‌ای جهت مطالعه در زمینه‌های مسائل اجتماعی و اقتصادی و تأثیر آن در پدیده‌های شهری به وجود آمده است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۵-۹۰). در شهر تکاب تنوع قومی و جدایی‌گزینی از ویژگی‌های بارز این شهر می‌باشد. از آنجا که نادیده گرفتن عوامل فضایی و مکانی در تحلیل پدیده‌های اجتماعی از جامعیت و همه سو نگری تحقیق می‌کاهد (متقی، ۱۳۹۵: ۲۵۱)، این پژوهش به دنبال آن است که تأثیرات پایگاه اقتصادی - اجتماعی مناطق شهری بر جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را مورد بررسی قرار دهد و در راستای این هدف می‌کوشد به سؤال زیر پاسخ دهد:

- بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب چه رابطه‌ای وجود دارد؟

مبانی نظری

پایگاه اقتصادی- اجتماعی: مفهوم پایگاه اقتصادی- اجتماعی مفهومی است که تعاریف مختلفی از آن شده است. هرچند واژه‌های طبقه و پایگاه در این مفهوم معانی نزدیک به یکدیگر دارند (Lambert & Bihagen, ۲۰۱۴: ۴۸۴)، اما واژه طبقه بیشتر اشاره به جنبه اقتصادی می‌کند در حالی که واژه پایگاه، سایر ابعاد از جمله ابعاد اجتماعی و فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد (Chan, et al., ۲۰۱۱: ۴۵۵). از میان دیدگاه‌های مختلف در جامعه‌شناسی قشربندی اجتماعی، دو دیدگاه مارکسی و وبری بسیار پراهمیت هستند (Chan & Goldthrope, ۲۰۰۷: ۵۱۵). دیدگاه مارکسی، تنها عامل اقتصادی را عامل تعیین‌کننده موقعیت طبقاتی افراد می‌داند، اما دیدگاه وبری عوامل اجتماعی و فرهنگی را نیز تعیین‌کننده می‌داند (Reeves, ۲۰۱۵: ۶۳۲). مفاهیم قدرت و نفوذ در بررسی ابعاد پایگاه اقتصادی- اجتماعی، ریشه در جایگاه و منزلت اجتماعی افراد دارد (Lynn & Williams, ۲۰۱۲: ۱۰۳۳). برخی صاحب‌نظران پایگاه اجتماعی را همان شأن یا منزلت و مرتبت اجتماعی می‌دانند (Sweeting & Hunt, ۲۰۱۴: ۴۰). یکی از مهم‌ترین مباحث در این حوزه، مسئله نابرابری در بین طبقات مختلف اجتماعی است (Maheswaran, et al., ۲۰۱۵: ۱۳۶). در همین رابطه موضوع تفاوت فاصله اجتماعی و فاصله جغرافیایی- مکانی نیز بسیار پراهمیت است و باید گفت که فاصله‌های جغرافیایی و مکانی لزوماً نشان‌دهنده فاصله‌های اجتماعی نیستند و بالعکس (Mwanga, et al., ۲۰۱۳: ۴۰۰).

جدایی‌گزینی فضایی: در مطالعات شهری جدایی‌گزینی گروه‌های اجتماعی از یکدیگر از جدایی کالبدی زمین بسیار مهم‌تر است (Corvalan & Vargas, ۲۰۱۵: ۲۱۲). هنگام بررسی الگوهای جدایی‌گزینی، یافتن مناطق اجتماعی یکدست و همگن از نظر طبقاتی بسیار دشوار است (Wu, et al., ۲۰۱۴: ۱۱۰). همچنین هرچه وسعت اسکان و توسعه شهری مناطق بیشتر باشد، احتمال میزان بالای جدایی‌گزینی آن مناطق نیز بیشتر است (Yang, et al., ۲۰۱۵: ۲۴). نابرابری اجتماعی جلوه‌ای فضایی دارد؛ بدین معنا که افراد طبقات بالای جامعه تمایل به جدایی‌گزینی محل سکونت خود از افراد طبقات پایین جامعه دارند (Liu, et

۲) al., ۲۰۱۵: ۲۰۱۵. اسکان غیررسمی نیز یکی دیگر از آثار نابرابری اقتصادی - اجتماعی است (روستایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۷). رابرت پارک از چهره‌های برجسته مکتب شیکاگو ایجاد گروه‌ها و نواحی اجتماعی را از عوامل جدایی‌گزینی فضایی می‌داند که بر شرایط و تمایلات زندگی گروه‌های شهری تأثیرگذار است (Khattab, et al., ۲۰۱۲: ۲۹۷).

پیشینه تحقیق: اسمیت^۱ (۲۰۱۵) به بررسی رابطه بین جدایی‌گزینی و نابرابری با تمرکز ویژه بر جاده‌های مرتبط با کاربری‌های مسکونی پرداخته و در راستای آن طرح‌ها و انگاره‌های جدایی‌گزینی را به صورت کمی اندازه‌گیری و به صورت کیفی تفسیر نموده است. سلیم^۲ (۲۰۱۵) پیشنهادهایی نظیر اصلاح در نحوه بازسازی و اصلاح در رفتارهای روزمره زندگی شهری در ارتباط با جدایی‌گزینی در شهرهای ایرلند شمالی ارائه داده است. نتایج تحقیقات فلدمیر و همکاران^۳ (۲۰۱۵) حاکی از آن بوده که هیچ ارتباط مستقیمی بین جدایی‌گزینی مهاجران و خشونت سطح بالا وجود نداشته است. نتایج مطالعه موردی شنل و همکاران^۴ (۲۰۱۵) حاکی از جدایی‌گزینی شدید اعراب و یهودیان ساکن در سرزمین‌های فلسطین اشغالی بوده است. بولت^۵ (۲۰۰۹) به بررسی سیاست‌های کاهش جدایی‌گزینی در کشورهای اروپایی پرداخته و نتایج مطالعات او نشان‌دهنده این امر بوده که شکاف بزرگی میان شعارهای بلندپروازانه سیاست‌های نظری و سیاست‌های اجرایی وجود داشته است. نتایج تحقیقات ستهی^۶ (۲۰۰۹) نشان‌دهنده تأثیر نسبتاً کم نابرابری نژادی در ایجاد جدایی‌گزینی بوده است. نتایج پژوهش‌های بابایی‌ا قدم و همکاران (۱۳۹۴) نشان داده که چهار مرحله هجوم و توالی اکولوژیکی در شهر تکاب به طور کامل به وقوع پیوسته است.

^۱.Smith

^۲.Selim

^۳.et al Feldmeyer

^۴. Schnell et al

^۵. Bult

^۶.Sethi

مواد و روش‌ها

این تحقیق از نوع کاربردی و روش انجام آن به صورت پیمایشی بوده است. جامعه آماری تحقیق، خانوارهای ساکن در شهر تکاب یعنی ۱۰۰۷۸ خانوار بر مبنای آمار سال ۱۳۹۰ هست. نمونه آماری تحقیق با استفاده از فرمول کوکران و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و خطای استاندارد ۵ درصد ۷۴۵ خانوار برآورد شد. برای تعیین خانوارهای نمونه، از روش‌های نمونه‌گیری مطبق (طبقه‌ای) و سیستماتیک استفاده شده است. بدین ترتیب، از آنجاکه عامل قومیت، ترکیب جمعیتی ناهمگن در مناطق مختلف شهری تکاب را موجب شده، از روش‌های نمونه‌گیری مطبق و سیستماتیک استفاده شده است. جامعه آماری و حجم نمونه شهر تکاب به تفکیک قومیت در جدول ۱ آمده است. ابزار اندازه‌گیری تحقیق، پرسشنامه بوده که جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی و اجزای مختلف آن به کاررفته است. برای اعمال بحث روایی در پرسشنامه از روش غربال زنی و جهت سنجش پایایی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که برای تمامی گزاره‌ها مقادیری بیشتر از ۰/۷ داشته است که بیانگر پایایی مطلوب ابزار تحقیق می‌باشد. همچنین برای تجزیه و تحلیل توصیفی و استنباطی داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و Excel استفاده شده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم بدین گونه بوده که در ابتدا جداول توافقی جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی به کاررفته و سپس برای بررسی رابطه بین متغیرها در راستای پاسخ به سؤال تحقیق از آزمون خی دو و ضرایب همبستگی کرامر، گودمن و کروسکال، لامبدا و در نهایت ضریب عدم اطمینان استفاده شده است.

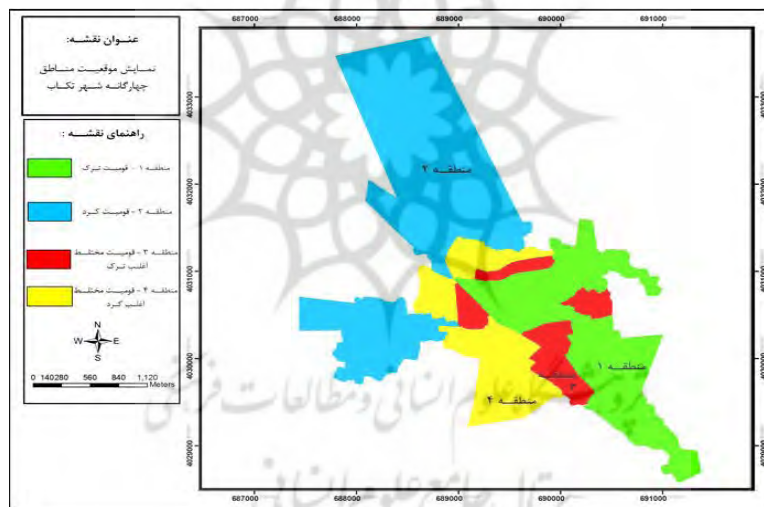
جدول ۱- حجم جامعه نمونه به تفکیک مناطق مختلف شهری تکاب

منطقه	قومیت	جمعیت	تعداد خانوار	حجم نمونه خانوار	فاصله نمونه‌گیری
۱	ترک	۱۸۷۹۵	۴۴۷۵	۲۷۹	۱۶
۲	کرد	۱۱۶۸۵	۲۴۵۱	۲۵۹	۹
۳	مختلط، اغلب ترک	۶۶۷۶	۱۶۳۲	۹۷	۱۷
۴	مختلط، اغلب کرد	۶۸۸۷	۱۵۲۰	۱۱۰	۱۴
	جمع	۴۴۰۴۳	۱۰۰۷۸	۷۴۵	-

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

محدوده مورد مطالعه

شهر تکاب در جنوب شرقی استان آذربایجان غربی و در بین ۴ استان آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، زنجان و کردستان واقع شده است. وسعت تقریبی این شهر ۷۰۴/۴ هکتار و جمعیت آن ۴۴۰۴۳ نفر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). بررسی هرم سنی جمعیت شهر نشان می‌دهد که شهر دارای ساختار جمعیتی جوان است. ساکنین شهر تکاب ترکیبی از اقوام آذری و کرد هستند. تعداد خانوار در سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۰۰۷۸ خانوار بوده و جمعیت شهر تکاب نیز در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به ترتیب برابر با ۳۲۶۹۴ و ۴۲۵۶۹ و ۴۳۷۰۲ و ۴۴۰۴۳ نفر بوده است. جمعیت شهرستان تکاب نیز در سال ۱۳۹۰ برابر با ۷۸۱۲۲ نفر بوده است (مهندسان مشاور نقش محیط، ۱۳۹۰: ۳۷-۱).

شکل ۱- نمایش مناطق چهارگانه شهر تکاب

یافته‌ها و بحث

در این تحقیق برای سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی از سه شاخص میزان تحصیلات سرپرست خانواده، میزان درآمد ماهانه کل خانواده و شغل سرپرست خانواده استفاده شده

(Maheswaran, et al., ۲۰۱۵: ۱۳۶). خلاصه نتایج جداول توافقی شاخص‌های مذکور در شکل ۲ آورده شده است. مطابق شکل ۲ مقادیر شاخص اول (میزان تحصیلات سرپرست خانواده) در مناطق مختلف، متفاوت است. در منطقه ۱، بیش از ۴۴ درصد و در منطقه ۲، کمتر از ۱۸ درصد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر هستند. این آمار در مناطق ۳ و ۴ به ترتیب ۳۹ و ۲۰ درصد می‌باشد. بنابراین میزان سواد سرپرستان خانوار در مناطق ۱ و ۳ تقریباً دو برابر مناطق ۲ و ۴ می‌باشد.

منطقه شهری	میزان تحصیلات	پایگاه اقتصادی و اجتماعی	تعداد	درصد	جمع
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۱۰۰	۶۸۲	۳۷.۷٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۰۰	۱۳۷	۷.۶٪	۱۷۹۰
منطقه ۲ (گرد)	فراوان مشاهده	۱۰۰	۸۲	۴.۶٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۰۰	۱۱۸	۶.۶٪	۱۷۹۰
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۱۰۰	۱۴	۰.۸٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۰۰	۳۳	۱.۸٪	۱۷۹۰
منطقه ۴ (مختلط، اغلب گرد)	فراوان مشاهده	۱۰۰	۸	۰.۴٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۰۰	۱۹	۱.۱٪	۱۷۹۰
جمع	فراوان مشاهده	۱۰۰	۸۲۴	۴۵.۴٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۰۰	۱۱۶	۶.۵٪	۱۷۹۰
	درصد				

منطقه شهری	میزان درآمد	تعداد	درصد	جمع
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۳۴	۱.۹٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۳۳	۷.۴٪	۱۷۹۰
منطقه ۲ (گرد)	فراوان مشاهده	۱۴	۰.۸٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۳۳	۱.۸٪	۱۷۹۰
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۱۶	۰.۹٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۳۳	۱.۸٪	۱۷۹۰
منطقه ۴ (مختلط، اغلب گرد)	فراوان مشاهده	۵	۰.۳٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۹	۱.۱٪	۱۷۹۰
جمع	فراوان مشاهده	۶۹	۳.۸٪	۱۷۹۰
	فراوان مورد انتظار	۱۱۶	۶.۵٪	۱۷۹۰
	درصد			

شکل ۲- جداول توافقی اجزای مختلف سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی

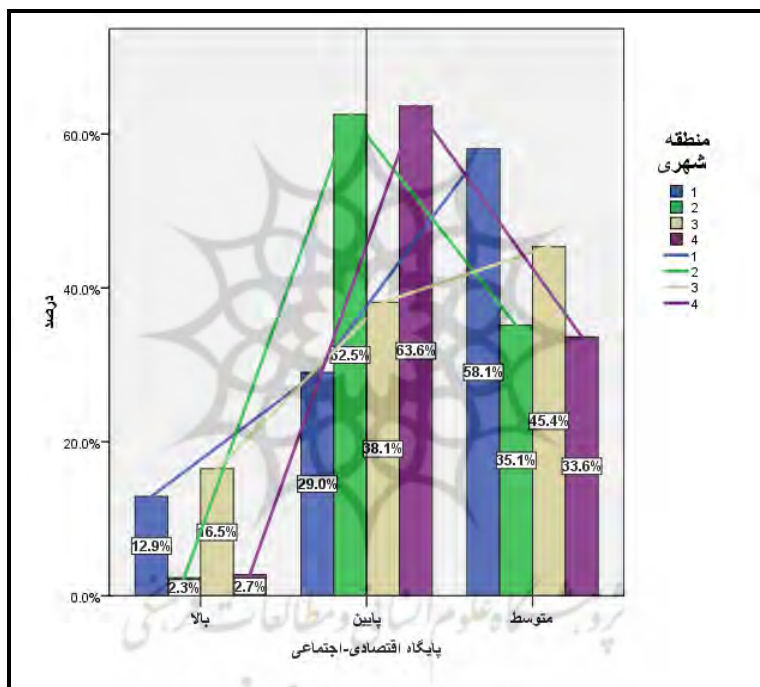
با دقت در شکل ۲ مشاهده می‌شود که شاخص دوم (میزان درآمد ماهانه کل خانواده‌ها) نیز در مناطق شهری، دارای مقادیر متفاوتی بوده است بدین گونه که مقادیر عددی این شاخص در مناطق ۱ و ۳ بیشتر از مناطق ۲ و ۴ می‌باشد با ذکر این نکته که معمولاً خانوارها به دلایل مختلف مقدار درآمد خود را کمتر از میزان واقعی ذکر می‌کنند. عمده این دلایل در مسائل روان‌شناختی و فرهنگی چون چشم‌زخم نخوردن، ترس از مالیات و غیره ریشه دارد. همچنین شاخص سوم (شغل سرپرست خانوار) نیز در مناطق مختلف، مقادیر متفاوتی داشته است. درصد افراد گروه حاشیه‌ای در منطقه ۴ و ۲ بیشتر از مناطق ۳ و ۱ است. گروه حاشیه‌ای شامل کارگران و کشاورزان ساده، شغل‌های کاذب و موقتی و نیز بیکاران است. همچنین درصد افراد دارای مشاغل سطوح بالاتر در مناطق ۱ و ۳ بیشتر از مناطق ۲ و ۴ برآورد شده است. سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی که با ترکیب این سه شاخص ساخته شده است در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲- سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری تکاب

منطقه شهری	پایگاه	پایین	متوسط	بالا	جمع
منطقه ۱ (ترک)	فراوانی مشاهده شده	۸۱	۱۶۲	۳۶	۲۷۹
	فراوانی مورد انتظار	۱۳۱/۱	۱۲۵/۱	۲۲/۸	۲۷۹/۰
	درصد	% ۲۹/۰	% ۵۸/۱	% ۱۲/۹	% ۱۰۰/۰
منطقه ۲ (کرد)	فراوانی مشاهده شده	۱۶۲	۹۱	۶	۲۵۹
	فراوانی مورد انتظار	۱۲۱/۷	۱۱۶/۱	۲۱/۲	۲۵۹/۰
	درصد	% ۶۲/۵	% ۳۵/۱	% ۲/۳	% ۱۰۰/۰
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوانی مشاهده شده	۳۷	۴۴	۱۶	۹۷
	فراوانی مورد انتظار	۴۵/۶	۴۳/۵	۷/۹	۹۷/۰
	درصد	% ۳۸/۱	% ۴۵/۴	% ۱۶/۵	% ۱۰۰/۰
منطقه ۴	فراوانی مشاهده شده	۷۰	۳۷	۳	۱۱۰

		فراوانی مورد انتظار				(مختلط، اغلب کرد)
		۵۱/۷	۴۹/۳	۹/۰	۱۱۰/۰	
درصد		% ۶۳/۶	% ۳۳/۶	% ۲/۷	% ۱۰۰/۰	
فراوانی مشاهده شده		۳۵۰	۳۳۴	۶۱	۷۴۵	
فراوانی مورد انتظار		۳۵۰/۰	۳۳۴/۰	۶۱/۰	۷۴۵/۰	
درصد		% ۴۷/۰	% ۴۴/۸	% ۸/۲	% ۱۰۰/۰	جمع

شکل ۳- نمودار هیستوگرام و چندضلعی سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری متمایز از یکدیگر است. بر این اساس، درصد افراد دارای پایگاه پایین در مناطق ۲ و ۴ به ترتیب ۶۲ و ۶۴ درصد و در مناطق ۱ و ۳ نیز به ترتیب معادل ۲۹ و ۳۸ درصد می‌باشد. در مجموع باید گفت که خانوارهای مناطق ۱ و ۳ دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالاتری

نسبت به خانوارهای مناطق ۲ و ۴ می‌باشند. همچنین مطابق شکل ۳ و نمودار هیستوگرام در این شکل، طبقات مختلف پایگاه اقتصادی- اجتماعی در محور افقی و درصد فراوانی هر طبقه به تفکیک مناطق چهارگانه شهری در محور عمودی ترسیم شده‌اند. در این شکل، نمودار چندضلعی (یا خط شکسته) - که حاصل اتصال بالاترین درصد فراوانی‌ها به یکدیگر می‌باشد- نیز ترسیم شده است. نتایج حاصله از بررسی این نمودارها نشان‌دهنده تفاوت پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری است.

جهت پاسخ به سؤال اصلی تحقیق یعنی بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب، لازم است رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و متغیر منطقه شهری بررسی شود. از آنجاکه دو متغیر پایگاه و منطقه، به ترتیب متغیرهایی از نوع ترتیبی و اسمی است، ابتدا لازم است استقلال رابطه بین دو متغیر مورد بررسی قرار گیرد. آزمون استنباطی مناسب برای این کار، آزمون خی دو است که در ادامه آمده است.

جدول ۳- آزمون خی دو؛ بین متغیرهای پایگاه اقتصادی- اجتماعی و منطقه شهری

مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری	
۹۰/۶۷۱	۶	۰/۰۰۰	خی دوی پیرسون
۹۴/۴۵۰	۶	۰/۰۰۰	نسبت راست نمایی
	۷۴۵		تعداد نمونه‌ها

بر طبق جدول ۳ با توجه به اینکه سطح معناداری این آزمون کمتر از ۵ درصد است، در نتیجه دو متغیر از یکدیگر مستقل هستند و به عبارتی دیگر می‌توان گفت که بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. نکته مهم این است که نتیجه آزمون خی دو، به خودی خود الگوی حاکم بر نتایج را نمی‌تواند نشان دهد بلکه برای اطلاع از این امر باید به جداول توافقی مراجعه نمود. در آزمون خی دو، درجه آزادی به تعداد نمونه‌ها بستگی ندارد و فقط به تعداد سطح متغیرها بستگی دارد و طبق رابطه زیر به دست آمده است:

$$d. f = (K - 1)(L - 1) = (4 - 1)(3 - 1) = 3 \times 2 = 6 \quad (\text{رابطه ۱})$$

در رابطه ۱، $d. f$ درجه آزادی است و K و L نیز برابر با تعداد سطوح متغیرهای پایگاه و منطقه شهری هستند. در اینجا متغیر پایگاه دارای ۳ سطح (پایگاه‌های پایین، متوسط و بالا) و متغیر منطقه شهری نیز دارای ۴ سطح (مناطق ۱، ۲، ۳ و ۴) می‌باشد. مقدار χ^2 دو حاکی از معنادار بودن آماری است و اندازه یا شدت رابطه بین دو متغیر را نشان نمی‌دهد. از این رو برای تعیین شدت رابطه بین متغیرها بایستی از شاخص‌های چهارگانه‌ای استفاده شود که مقدار χ^2 دو را به ضریب همبستگی تبدیل می‌نمایند که این شاخص‌ها و نتایج آن در ادامه آورده شده است:

جدول ۴- آزمون ضریب همبستگی کرامر

سطح معناداری	مقدار	
۰/۰۰۱	۰/۸۴۹	ضریب فی
۰/۰۰۱	۰/۷۴۷	ضریب کرامر
۷۴۵		تعداد نمونه‌ها

نتایج اولین شاخص (آزمون ضریب همبستگی کرامر) در جدول ۴ بیانگر آن است که با توجه به اینکه سطح معناداری این آزمون کمتر از ۵ درصد است، به احتمال ۹۵ درصد بین دو متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و منطقه شهری رابطه معناداری وجود دارد. در این جدول ضریب فی، مخصوص موارد متقارن است اما ضریب کرامر هم برای موارد متقارن و هم برای موارد غیرمتقارن قابل استفاده می‌باشد. در اینجا نیز با توجه به تعداد سطوح متغیرها، حالت غیرمتقارن (۳×۴) حاکم است و بنابراین استفاده از ضریب همبستگی کرامر ضرورت می‌یابد. ضریب همبستگی کرامر، اندازه یا بزرگی همبستگی بین دو متغیر را نشان می‌دهد که مقدار به دست آمده در این آزمون (۰/۷۴۷) نشان‌دهنده وجود رابطه نسبتاً قوی بین متغیرهای مورد بررسی است.

جدول ۵- آزمون ضریب همبستگی لامبدا و ضریب همبستگی گودمن و کروسکال

سطح معناداری	مقدار تقریبی تاو	خطای استاندارد مجانبی	مقدار		
۰/۰۰۰	۶/۴۳۱	۰/۰۲۹	۰/۷۹۶	مقارن	ضریب لامبدا
۰/۰۰۰	۵/۲۹۳	۰/۰۳۰	۰/۷۴۷	منطقه شهری وابسته	
۰/۰۰۰	۴/۹۶۹	۰/۰۴۰	۰/۸۲۳	پایگاه اقتصادی- اجتماعی وابسته	
۰/۰۰۰	-	۰/۰۱۰	۰/۶۵۳	منطقه شهری وابسته	ضریب گودمن و کروسکال
۰/۰۰۰	-	۰/۰۱۶	۰/۶۷۱	پایگاه اقتصادی- اجتماعی وابسته	

در جدول ۵، شاخص‌های دوم و سوم یعنی (آزمون‌های ضریب همبستگی لامبدا و ضریب همبستگی گودمن و کروسکال) محاسبه شده است. در ضریب لامبدا، سه حالت بررسی شده است. حالت اول حالت مقارن است که در این حالت هیچ فرقی نمی‌کند که کدام متغیر، وابسته و کدام، مستقل در نظر گرفته شود. دو حالت بعدی نامتقارن هستند که بسته به اینکه کدام متغیر، وابسته فرض شود شرایط متفاوت می‌شود. در اینجا در حالت دوم، متغیر منطقه شهری و در حالت سوم، متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، متغیر وابسته در نظر گرفته شده و سپس برای هر سه حالت، مقدار لامبدا و سطح معناداری آن‌ها محاسبه شده است. در هر سه حالت مورد بررسی در این جدول با توجه به اینکه سطح معناداری کمتر از ۵ درصد است، می‌توان گفت که بین متغیرها رابطه معناداری وجود دارد. در ضریب همبستگی گودمن و کروسکال، حالت مقارن وجود ندارد بلکه فقط دو حالت نامتقارن وجود دارد. در حالت اول متغیر منطقه شهری و در حالت دوم متغیر پایگاه متغیر وابسته در نظر گرفته شده و سپس برای هر دو حالت، مقدار ضریب همبستگی و سطح معناداری آن‌ها به دست آمده است. در این جدول از آنجا که سطح معناداری در هر دو حالت کمتر از ۵ درصد است، می‌توان نتیجه گرفت که بین متغیرها رابطه معناداری وجود دارد. همچنین با توجه به مقدار ضریب لامبدا و نیز مقدار ضریب گودمن و کروسکال برای حالت‌های مختلفشان که به ترتیب

۰/۷۹۶، ۰/۷۴۷، ۰/۸۲۳، ۰/۶۵۳ و ۰/۶۷۱ می‌باشند می‌توان گفت که بین متغیرها رابطه نسبتاً قوی حاکم است.

جدول ۶- آزمون ضریب عدم اطمینان

سطح معناداری	مقدار تقریبی تاو	خطای استاندارد مجانبی	مقدار		
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۱	۰/۶۵۸	متقارن	ضریب عدم اطمینان
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۰	۰/۶۴۹	منطقه شهری وابسته	
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۳	۰/۶۶۹	پایگاه اقتصادی- اجتماعی وابسته	

مطابق جدول ۶ در شاخص چهارم (آزمون ضریب عدم اطمینان) نیز سه حالت بررسی شده است. حالت اول حالت متقارن است و دو حالت بعدی نامتقارن هستند. با توجه به سطح معناداری، وجود رابطه معنادار بین دو متغیر اثبات می‌شود و مقدار عددی ضرایب که به ترتیب ۰/۶۵۸، ۰/۶۴۹ و ۰/۶۶۹ می‌باشند نیز رابطه نسبتاً قوی بین این متغیرها را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق تأثیرات پایگاه اقتصادی- اجتماعی در جدایی‌گزینی فضایی مناطق شهری در شهر تکاب مورد بررسی قرار گرفت که در راستای آن به بررسی رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و متغیر منطقه شهری پرداخته شد. در ابتدا به بررسی توصیفی هر یک از این شاخص‌ها پرداخته شد و سپس برای تعیین شدت رابطه بین متغیرها از آزمون‌های آماری متناسب استفاده شد که نتایج کلیه این آزمون‌ها بیانگر وجود رابطه نسبتاً قوی بین دو متغیر مورد بررسی است. در نتیجه می‌توان گفت بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب رابطه علی و معلولی وجود دارد و به عبارت دیگر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را موجب شده است. منطقه ۱ (منطقه ترک‌نشین) نسبت به منطقه ۲ (منطقه کردنشین) دارای پایگاه

اقتصادی- اجتماعی بالاتری است و به همین دلیل این دو منطقه در نقشه جغرافیایی شهر از یکدیگر کاملاً مجزا شده‌اند؛ بدین گونه که ساکنان منطقه ۱ در بخش شرقی و جنوب شرقی شهر و ساکنان منطقه ۲ در بخش غربی شهر کاملاً از یکدیگر به صورت تفکیک شده سکنی گزیده‌اند. از سوی دیگر منطقه ۳ (ترکیب جمعیتی مختلط اما با اکثریت غالب ترک‌نشین) نیز نسبت به منطقه ۴ (ترکیب جمعیتی مختلط اما با اکثریت غالب کردنشین) دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالاتری است و به همین علت جدایی‌گزینی فضایی منطقه ۳ در بخش مرکزی شهر و منطقه ۴ در قسمت‌های شمالی و جنوب غربی شهر را شاهد هستیم؛ هرچند به دلیل ترکیب جمعیتی مختلط در مناطق ۳ و ۴ از غلظت تفکیک یا جدایی‌گزینی این مناطق از یکدیگر کاسته می‌شود درحالی‌که در مناطق ۱ و ۲ شهری با جدایی‌گزینی فضایی شدید مواجه بودیم. یافته‌های این تحقیق شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با یافته‌های دیگر تحقیقات در نقاط مختلف دارد. به‌عنوان مثال یافته‌های تحقیق کلارک^۱ (۲۰۱۵) حاکی از این است که هرچند جدایی‌گزینی اجتماعی در دهه‌های اخیر کاهش یافته اما جدایی‌گزینی قومی و نژادی همچنان در شهرها و به‌ویژه در کلان‌شهرهای اروپایی و آمریکایی به‌طور قابل‌توجهی مشاهده می‌شود. نتایج مطالعه موردی شنل و همکاران^۲ (۲۰۱۵) نیز نشان‌دهنده جدایی‌گزینی شدید اعراب و یهودیان ساکن در سرزمین‌های فلسطین اشغالی بوده است. نتایج مطالعات گلیتز^۳ (۲۰۱۴) بیانگر آن بوده که جدایی‌گزینی در شهرهای آلمان به‌ویژه در بین کارگران با سطح تحصیلات پایین و سایر اقشار مشاهده شده است. نتایج پژوهش‌های بابایی اقدم و همکاران (۱۳۹۴) بیانگر آن است که تنوع قومی در تکاب، به جدایی‌گزینی بالایی در این شهر منجر شده و جدایی‌گزینی باعث خوشه‌ای شدن شهر در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شده است. در پایان با توجه به یافته‌های تحقیق و نتایج حاصله از آن پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

^۱. Clark

^۲. Schnell et al

^۳. Glitz

- ایجاد و تقویت عوامل جاذب جمعیت در بخش‌ها و روستاهای اطراف شهر تکاب جهت کاهش مهاجرت‌ها از نقاط اطراف به این شهر که از دلایل اصلی تفاوت در پایگاه اقتصادی- اجتماعی و در نتیجه جدایی‌گزینی فضایی شهر به شمار می‌روند.
- تلاش در جهت افزایش سطح تحصیلات جامعه شهری و نیز رفع تبعیض جنسیتی سواد با توجه به آمارها و منابع مختلف و از جمله همین پژوهش که حاکی از درصد قابل‌توجه سطوح پایین تحصیلات در شهر است و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص میزان تحصیلات بر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و در نتیجه جدایی‌گزینی فضایی.
- توسعه فرصت‌های اقتصادی و به‌ویژه فعالیت‌های تولیدی در جهت اشتغال‌زایی با توجه به بالا بودن نرخ بیکاری و نیز رکود شدید در سطح شهر و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص‌های شغل و میزان درآمد بر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و جدایی‌گزینی فضایی.
- ایجاد توازن در بخش‌های اقتصاد غیررسمی با توجه به رونق شدید این بخش و جذاب بودن بخش‌های غیرتولیدی در سطح شهر و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص‌های شغل و میزان درآمد بر پایگاه و جدایی‌گزینی فضایی.
- اتخاذ سیاست‌های تشویقی جهت تقویت پیوندها و روابط همسایگی در محل سکونت شهروندان و نیز در میان کسبه و مغازه‌داران سطح شهر که اثرات منفی و زیان‌بار حاصل از جدایی‌گزینی را به‌طور قابل‌توجهی کاهش می‌دهند.
- تلاش در جهت رفع فقر و حاشیه‌نشینی در برخی محلات شهری نظیر محلات شریف‌آباد و قره‌ناو که به دلیل وجود مهاجران روستایی پدید آمده است و جلوگیری از شیوع و گسترش این پدیده‌ها (یعنی فقر و حاشیه‌نشینی) به سایر محلات شهری که در صورت گسترش، بر جنبه‌های منفی جدایی‌گزینی در سطح شهر خواهد افزود.

منابع

- بابایی اقدم، فریدون و عطار، محمدامین و روشن رودی، سمیه و مطیع دوست، ابوذر (۱۳۹۴)، «سنجش جدایی‌گزینی اکولوژیکی شهری با استفاده از شاخص‌های اندازه‌گیری تک‌گروهی نمونه موردی: شهر تکاب»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۷، ش ۳، صص ۴۹۱-۴۷۷.
- تقوایی، علی‌اکبر و رفیعیان، مجتبی و سلمانی، حسن (۱۳۹۳)، «سنجش و بررسی کیفیت زندگی ذهنی بر اساس ادراک ساکنان (نمونه موردی محله هاشمی در منطقه ۱۰ تهران)»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۱۸، شماره ۵۰، صص ۱۰۵-۸۹.
- روستایی، شهرپور و احدنژاد، محسن و اصغری زمانی، اکبر و زنگنه، علیرضا و سعیدی، شهرام (۱۳۹۴)، «ارزیابی فقر شهری در محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی (نمونه موردی محله دولت‌آباد و شاطر آباد سال ۱۳۸۵)»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۱۹، شماره ۵۳، صص ۱۶۶-۱۳۷.
- متقی، افشین (۱۳۹۴)، «خاستگاه آراء در نهمین دوره انتخابات مجلس در شهرستان کازرون بر پایه دیدگاه‌های اینکلهارت، پیا نوریس و مکتب شیکاگو»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۲۰، شماره ۵۷، صص ۲۵۴-۲۳۷.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، گزارش جمعیت و خانوار شهرهای کشور به تفکیک استان.
- مهندسان مشاور نقش محیط (۱۳۹۰)، طرح جامع شهر تکاب، وزارت راه و شهرسازی، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان غربی.
- Bolt, Gideon (۲۰۰۹), Combating residential segregation of ethnic minorities in European cities, *Journal of Housing and the Built Environment*, Volume ۲۴, Pages ۳۹۷-۴۰۵.
- Chan, Tak Wing & Birkelund, Gunn Elisabeth & Aas, Arne Kristian & Wiborg, Qyvind (۲۰۱۱), Social Status in Norway, *Eur Sociol Rev*, Volume ۲۷, No. ۴, Pages ۴۵۱-۴۶۸.

- Chan, Tak Wing & Goldthorpe, John H. (۲۰۰۷), Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance, *American Sociological Review*, Volume ۷۲, No. ۴, Pages ۵۱۲-۵۳۲.
- Clark, William A.V. (۲۰۱۵), Residential Segregation: Recent Trends, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), Pages ۵۴۹-۵۵۴.
- Corvalan, Alejandro & Vargas, Miguel (۲۰۱۵), Segregation and conflict: An empirical analysis, *Journal of Development Economics*, Volume ۱۱۶, Pages ۲۱۲-۲۲۲.
- Feldmeyer, Ben & Harris, Casey T., & Scroggins, Jennifer (۲۰۱۵), Enclaves of opportunity or “ghettos of last resort?” Assessing the effects of immigrant segregation on violent crime rates, *Social Science Research*, Volume ۵۲, Pages ۱-۱۷.
- Glitz, Albrecht (۲۰۱۴), Ethnic segregation in Germany, *Labour Economics*, Volume ۲۹, Pages ۲۸-۴۰.
- Khattab, Nabil & Johnston, Ron & Sirkeci, Ibrahim & Modood, Tariq (۲۰۱۲), Returns on education amongst men in England and Wales: The impact of residential segregation and ethno-religious background, *Research in Social Stratification and Mobility*, Volume ۳۰, Issue ۳, Pages ۲۹۶-۳۰۹.
- Lambert, Paul S., & Bihagen, Erik (۲۰۱۴), Using occupation-based social classifications, *Work Employment & Society*, Volume ۲۸, No. ۳, Pages ۴۸۱-۴۹۴.
- Liu, Yafei & Dijst, Martin & Geertman, Stan (۲۰۱۵), Residential segregation and well-being inequality over time: A study on the local and migrant elderly people in Shanghai, *Cities*, Volume ۴۹, Pages ۱-۱۳.

- Lynn, Michael & Williams, Jerome (۲۰۱۲), Black-white differences in beliefs about the U.S. restaurant tipping norm: Moderated by socio-economic status?, *International Journal of Hospitality Management*, Volume ۳۱, Issue ۳, Pages ۱۰۳۳-۱۰۳۵.
- Maheswaran, Hendramoorthy & Kupek, Emil & Petrou, Stavros (۲۰۱۵), Self-reported health and socio-economic inequalities in England, ۱۹۹۶-۲۰۰۹: Repeated national cross-sectional study, *Social Science & Medicine*, Volumes ۱۳۶-۱۳۷, Pages ۱۳۵-۱۴۶.
- Mwanga, Joseph R., & Lwambo, Nicholas J.S., & Rumisha, Susan F., & Vounatsou, Penelope & Utzinger, Jurg (۲۰۱۳), Dynamics of people's socio-economic status in the face of schistosomiasis control interventions in Ukerewe district, Tanzania, *Acta Tropica*, Volume ۱۲۸, Issue ۲, Pages ۳۹۹-۴۰۶.
- Reeves, Aaron (۲۰۱۵), Neither Class nor Status: Arts Participation and the Social Strata, *Sociology*, Volume ۴۹, No. ۴, Pages ۶۲۴-۶۴۲.
- Schnell, Izhak & Diab, Ahmed Abu Baker & Benenson, Itzhak (۲۰۱۵), A global index for measuring socio-spatial segregation versus integration, *Applied Geography*, Volume ۵۸, Pages ۱۷۹-۱۸۸.
- Selim, Gehan (۲۰۱۵), The landscape of differences: Contact and segregation in the everyday encounters, *Cities*, Volume ۴۶, Pages ۱۶-۲۵.
- Sethi, Rajiv & Somanathan, Rohini (۲۰۰۹), Racial Inequality and Segregation Measures: Some Evidence from the ۲۰۰۰ Census, *The Review of Black Political Economy*, Volume ۳۶, Pages ۷۹-۹۱.
- Smith, Susan J. (۲۰۱۵), Residential Segregation: Geographic Aspects, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, Pages ۵۴۴-۵۴۸.

- Sweeting, Helen & Hunt, Kate (۲۰۱۴), Adolescent socio-economic and school-based social status, health and well-being, *Social Science & Medicine*, Volume ۱۲۱, Pages ۳۹-۴۷.
- Wu, Qiyan & Cheng, Jianquan & Chen, Guo & Hammel, Daniel J. & Wu, Xiaohui (۲۰۱۴), Socio-spatial differentiation and residential segregation in the Chinese city based on the ۲۰۰۰ community-level census data: A case study of the inner city of Nanjing, *Cities*, Volume ۳۹, Pages ۱۰۹-۱۱۹.
- Yang, Shanguang & Wang, Mark Y.L., & Wang, Chunlan (۲۰۱۵), Socio-spatial restructuring in Shanghai: Sorting out where you live by affordability and social status, *Cities*, Volume ۴۷, Pages ۲۳-۳۴.

